

3077

IAAR

REAL ACADEMIA
GALEGA
A CORUÑA

OSÉ LESTA MEIS
CHO O DA RÚA

30 céntimos

F 3079

Biblioteca

CAMILLO DIAS

E 17

L A R

leva publicados os seguintes números:

- A miña muller**, por W. Fernández Flórez.
O Anarquista, por Leandro Pita Romero.
O Pastor de D^a. Silvia, por Aurelio Ribalta Naiciña, por Leandro Carré Alvarellos.
Os probes de Deus, por L. Amado Carballo.
Martes d' Antroido, por Francisca Herrera
Antón Piruleiro, por Jesús F. González.
Pantelas, home libre, por R. Otero Pedrayo
A terra chama, por Uxío Carré Aldao
O lobo da xente, por Vicente Risco.
Buserana, por Gonzalo López Abente.
A dona das torres, por Anxel del Castillo.
Ana María, por Xuan Xesús González.
A propia vida, por Leandro Carré Alvarellos.
Cabalgadas en Salnés, por F. Bouza Brey.
Anxèlica, por Florencio Vaamonde.
Manecho o da rúa, por Xosé Lesta Meis.
e publicará o derradeiro sábado de Febreiro

O Calivera Trinta H. P.

M. BEIRAS GARCÍA

L A R

É a úneca publicación galega que proporciona mensualmente aos lectores unha novela por 30 céntimos.

* Suscripción á 6 números 1'60 Ptas. *

Administración e Imprenta: Real, 36 - 1.º A CRUÑA

L A R

REVISTA MENSUAL

DIREITOR: LEANDRO CARRÉ

ADMINISTRADOR: ANXEL CASAL

Ano 3

Xaneiro de 1926

Núm. 17

Manecho o da Rúa

NOVELA ORIXINAL E INÉDITA

P O R

Xosé Lesta Meis

(Portada de CAMILO DÍAZ)

IMPRENTA LAR

Real, 86 - 1.º

A CRUNA

CADA EXEMPLAR

de

LAR, VÉNDESE

En Cuba e Norte América á 10 centavos

Na República Arxentina 20 centavos

Na Península e África 30 céntimos

SUSCRICIÓN A 6 NÚMEROS, NA PENÍNSUA

E ÁFRICA 1'60 PESETAS

DUAS PALABRAS

Cando se fundou a Empresa para publicar a novela «Lar», o director pideume orixinal para un número. Aínda non salira o primeiro. Pregunteille si pagaban, e contestoume que sí. Pero comprendín que lle non gustou a pregunta. A min poida que tampouco me gustara no seu caso.

Espriquizime. Díxenlle que un artigo ou dous aínda se facían inda que fose de mala morte. Pero unha novela ten os seus sangoneos. Ademais, non tendo eu firma literaria como non teño non se me podía pedir a novela como axuda á Empresa. Mais que d'axuda podía servirle de perxuicio. E a min de motivo para que me deran unha falerpa pol-o atrevimento. De todo isto resultaba que sobre non poder ter eu a satisfacción de facer un favor proveitoso ao amigo espoñíame tontamente á que me deran us lombeirazos que me derreasen.

Así quedamos, que é non quedar en nada. Poucos meses despois volveume a falar do asunto o Amigo Carré. Medio llo prometin. Pero non medecidía. Por fin n-un dos números de «Lar» atopeime c'unha chamada d'axuda á todos que fai. As razóns que pon son tan fortes para min que as toma d'un dos varios artigos que lle adiquei na prensa d'aquí e da Habana. E no intre de ver a Carré díxenlle que contara ca miña novela.

Quedan espicadas as razóns por que a escribín. Cando se me pide a miña axuda para unha cousa de tanto merecemento como «Lar» douna axiña pol-o que valla. Nunca fun dos que marmulan de

todo o que fan outros sin eles facer nada, aínda que llo pidan. Nin creo que teña dereito a poñer tachas a unha cousa quen sea buscado pra facer mellor e se negue. Está ben criticar á xente que se mete á facel-o que non sabe cando non conta cos entendidos. Pero cando son entendidos os que se negan, non teñen dereito a marmular de ninguén. Eu xa probei antes d'agora que respondo sempre que se me chama en nome de Galicia. Aínda que non estea moi d'acordo, particularmente, co que faga a cousa. Hastra o d'hoxe sempre tiven forza d'abondo en min para apartal-o persoal do ideal. Embora sea dito.

Nada do que deixo esposto quer dicir que se me xusgue con misericordia. A misericordia ponme a corenta grados. O home ha valer pol-o que él sea, e nunca pol-o que outro lle queira conceder. Os malpocadiños d'esta crás pra min son despreciabres.

Zoupe en min canto queira o que crea que o merezo. Si é amigo non perde a miña amizade. E si non é amigo ten o meu respeto. Eu nunca fareille a ninguén o aldraxe de quererlle sometel-o pensamento d'el ao meu. Cada un debe ser cada un. Outra cousa non é de homes, E na vida, o que aspire á ser algo, ten que empezar por ser home.

J. L. M.

MANECHO O DA RÚA

A aqueles días en que a miña alma tuvo os primeiros soños de *HOME*.

I

NUNHA pequena aldea que hai cerca da Cruña vivía unha familia que lle chamaban «a da rúa». Non sei por qué. Na aldea non había rúas, como as non hai en ningunha aldea. Sitios por alí que tiveran este nome tampouco sei de ningún. O caso é que para referirse á calquera dos da familia, despois de nomealo encanabamos: «a da rúa», ou «o da rúa», según que fose muller ou home.

Compoñíase d'un matrimonio e catro fillos. El chamábase Xaquín, ela Xuana. El era alto, delgado e ben feito. Inda que vello, víaselle que no seu tempo fora bô mozo. Aínda me parece estal-o vendo comer na broa sentado â porta da casa, recollendo c'unha man as frangullas que lle caían da outra. Despois de peneiralas un pouquiño pra que se lle xuntaran, metías na boca d'un pulo. Ela era unha muller pequena pero feituca como un carto e moi da sua casa. Nunca se vía mais que da casa ô curral ou â eira. Sempre, dendes das dez hastra as doce da mañán, andaba c'un carabullo de toxo na man, queimado pol-o bico. Debía de facel-o lume con él.

Non recordo vela sentada nunca nin leriando con ninguén. As galiñas, o gato e o cocho conocíana como unha persoa á outra que se visen arreo.

entendíana tamén. Podo xuralo. Ela faláballes o mesmo que â xente: con agarimo unhas veces e con carraxe outras; según estivera. Pero cáseque sempre con agarimo.

- Idevos d'ahí - decíalle âs galiñas cando a seguían pra que lles dera de comer - ; inda non é hora, inda non é hora. Peteirade por ahí un pouco mais. ¡Boh! Xa cho creo! ¡Vouvos estar dando sempre! ¡Así, era a nai! ¡Non teño cousa de mais présa! ¡Agardade que agora!...

E meíase na casa. As galiñas quedábanse â porta un pouco. Despois encomezaban o seu ¡coróooo co-co-co-co! Pero n-un instantiño calabán. Tíñaas afeitadas e conformáranse co que lles dixeran e íbanse arredando pouco a pouco, bicando aquí e alí, como ela decíalles.

Cando era hora de lle dal-o millo, a señora Xuana botaba unha cunca acubulada d'él no mandil e salía pro curral. Poñíase pé do cabazo enriba de unha pedra de moer na casa que estaba alí deitada e chamaba por elas:

- ¡Churiñas! ¡churas! ¡churas! ¡churas!

E collendo unha presa na man, erguendo o brazo canto podía deixábaso caer d'alto no mandil, dicindo ao mesmo tempo:

- ¡¡Chúuuuuu chu, chu, chu, chu, chu, chu, chu!!

En oíndoa víñan as galiñas correndo canto podían, cas âs abertas e a cabeza estirada pra diante, saltando unhas por riba das outras. A señora Xuana íballes botando o millo pouco a pouco e arrecadándoo. Unha que lles sacaba os gras de diante âs outras era reprendida pol-a señora Xuana.

- ¡Isca d'ahí, loba! ¡Condanada, pra comer eres xente! ¡Non eres así pra poñel-os ovos! ¡Malía o berce que te abalou! ¡Volve, volve!

Otras veces era o cocho que andaba por alí

adiante; ao vela achegábaselle co fuciño levantado e as orellas crechas rosmando pol-a encaldada, ou polo carochó de millo, ou pol-as codias de pan. Tamén decíalle algo a señora Xuana; si era hora, ou se estaba acercando, de darlle de comer, entónces disculpábase:

– Agarda un pouco, agarda. Xá está cocendo. Xá sei que é hora xa; xa sei...

Con quen falaba pouco era co gato. O gato salía sempre atrás d'ela co rabo dereito pra riba como unha vara, ou facendo figuras, dando voltas ao redor da señora Xuana rozándolle nas saias. A non ser cando se lle deitaba no millo que poñía á secar ao sol enriba d'unha maná. ¡Hai d'aquela a señora Xuana rosmáballe! Hastra algunhas veces íbase pra él chea de carraxe ca escoba na man ou co carabullo de facel-o lume. Pero como ao velo sempre berraba, o gato oía; e antes que ela chegara ao pé d'él, subíase pro cabazo. Alí como ventaba seguro, deixábase rosmar como si rosmara o vento.

Os fillos d'este matrimonio iban ao monte, como iban d'aquela moitos mais da aldea, o mesmo rapaces que homes. Era costume ir ao monte buscar leña: toxos, queiroas, carqueixas, cepos e o que lle cadraba. O costume non autorizaba mais que á coller-a penica que caía dos pinos, e algún carabullo ou pola seca que houbera por alí. Pero como esto non abondaba facía cada un o que podía.

Os fillos dos da rúa eran femias todos menos un: chamábase Manoel. Na aldea era coñecido por Manecho o da rúa. Era o terceiro dos irmáns. Tiña 17 anos. Cando iba ao monte sempre traía menos leña que todos. Aínda que aqueles que tiñan menos anos e menos corpo que él. Non digamos xa dos do seu tempo. Isto deulle sona na aldea de palanquín.

Cando chegaba ao monte arredábase dos outros

e poñíase á escoital-o canto das labercas que andaban pol-as nubes. Ou quedábase mirando un anaco de mar azul que se vía lonxe, nas mañás claras, por entre os curutos dos montes. Tamén as montañas e o ceo entretíñano horas enteiras de pasmada admiración. O ceo, o mar e os montes, os tres sitios por onde anda de cote o misterioso mais alá, facíano esquencerse dos seus compañeiros, da leña, e das tolerías de seu pai. Despertaban na sua alma suxestíós arelantes de cousas que non conoecía nin lle falara ninguén. Non sabía cáseque poñel-o seu nome; soletraba algo nada mais. Pero o mar, o ceo, e os montes abríanlle na alma deseos grandes de vida nova, chea de luz e de espazo. Moitas veces dáballe gana de botar á andar pol-o monte adiante cara aló, onde se vían aqueles cumes altos, tan altos que tocaban no ceo. E hubérao feito, a non ser por ese tembror que nos pon nas pernas o medo ô desconocido, sobre todo cando somos rapaces.

Hasta o canto dos paxaros do monte tiña para él unha atraición fonda. Non digamos xa esas aves que acostuman a pasar moi altas en figuras raras de A ou N, e soltan de vez en cando un chíó que parece que nos fire no corazón, obrigándonos a erguel-a festa e mirar pra elas, pensando no que dirán, a onde irán e de onde virán. Sobre todo os mazaricos cando os oía ceibar ese asobío que teñen, e os vía ir voando tan altos por riba dos pobos e dos montes facíano refrexionar moito. Inda que era un rapaz que non lêra nin vira outros libros que os da pobre escola da sua aldea, a onde fora un pouco tempo en meses salteados, facía comparaciós â sua maneira entre a vida das aves que vía voar e a dos homes da sua aldea. Lle non cabía na cabeza que tendo o home un poder creador e unha voluntá de facer

levar a vida que levaba envolto no terra, na estrume, e no esterco; sendo un animal mais entre os que tiña pro seu servico. Sin salir en toda a vida das casas e tarreos que labraba, como si o mundo fose somente aquilo. El dende o monte, nunha sola ollada via todo o que era a vida dos seus veciños: unha chouza, unhas terras, a eirexia e o camposanto. O que habia entre cada sitio d'estes era o de sempre: recorrer aqueles carreiros e corredoiras, coller leña no monte e bourar nas terras. sin outra cousa nin esperanza d'ela. O que xa él que non tiña mais que us poucos anos, estaba cheo de facer.

Esta era a causa de que nunca trouxera un feixe tan grande como o dos demais, e de que lle chamaran lacazàn. Na casa non era moi querido tampouco pol-o mesmo. Encomenzaron a sentir desprego por él, e él encomzou a sentilo pol-a casa.

Un dia foi â Cruña, enterouse como habia que facer para meterse de polisón n-un barco e desapareceu.

II

Xa estaba no mar onde tantas veces puxera a vista chea de arelas do mais alá. Non sabia onde o levarían, Pero esto, que a outro poidera lle facer tremar, a él dáballe mais folgos. Xa se via mais home que todolos da sua aldeia. Posto na proa do barco parcialle que iba d'a cabalo d'unha d'aquelas montañas que sempre mirou con misteriosa inquietude. O misterio que cobizara tanto abriáselle agora na sua alucinante inmensidade.

Non levaba maleta nin baúl, nin mais roupa que a posta. Pero él non pensaba n-esto. No seu afàn de ver mundo, e no seu gozo d'atoparse camiño d'eso non pensaba nada mais. Unicamente algunha que

outra vez se lle viña â memoria a aldea. De noite, debruzado na baranda decía: .

- A tal hora estân aparellando a cena, ou sentados â porta falando de min, de como estarei, a donde iría...

Pero esto pasâbaselle axiña. Erguia a cabeza, botaba a ollada ao lonxe e quedaba outra vez suxestionado pol-o misterio. Algunhas veces xa se via de volta, feito un americano; entrando na sua aldea c'un traxe novo e unhas botinas das mais caras, indo tras d'él as olladas e querereres das mozas do lugar, e parândoo todas onde o atopaban para oïlo falar e vel-o bô mozo que viña. ¡Cânto lle tardaba xa chegar â Habana para encomezar a ganar cartos.

A vida d'abordô é a mesma sempre para os de terceira, sacando algùn ou algús días que o mar se enfurruña. Podia ter algùn interés de estudo para quen soupera vela. Manecho o da rúa ainda non podía chegar á tanto. Non era moi boa que digamos a comida, nin moito menos o trato. Pero él non viña afeito a telo mellor. Así que lle non chamaba a atención o que via. Nin siquera que cada un tivera que laval-o prato, se quería comer n-él limpo. Escoitaba con algunha tristura os cantos que sobre da cuberta do barco, sobre todo de noite, cantaban us e outros cada un a estilo do seu pobo ou lugar. Estes cantos facíanlle na alma un efecto somellante ao que lle producían no monte, alá na sua aldea, o asobio dos mazaricos. Tamén lle facían pensar en seus pais, e irmans, e veciños, e compañeiros. N-estes momentos viñanlle arelas do monte e da aldea que deixara.

Aos dez días empezon a verse como unha nube gorda e branca.

- ¡Terra! - berraron todos a unha - ¡Terra!

E encoezaron a aganchar pol-as cordas dos paus do barco, e a se subir a todol-os sitios mais altos que podían. Us cantaban de ledicia, outros calabán estre-mecidos de inquietude; algús puxéronse tristes... Un d'eles foi Manecho o da rúa. Tembraba. Sentia ese temor a non sei qué que nos colle a todos cando nos vemos solos n-un sitio desconocido por primeira vez na vida, sin saber pra donde ir nin que camiño coller, e temos, por forza, que tomar unha resolución.

Tamén pasoulle axiña. Volveu o seu ánimo a cobrar-o valor de sempre e xa descaba pisar aquel chan que aínda non podía ver ben. Despois d'algúns horas empezouse a vel-o Morro, e as chimineas mais ouías das fábricas da Habana. Foise achegando o barco. Foise vendo todo mellor. A xente deu en guindar ao mar vasos e pratos de lata, botellas, cestos, todo o que usara a bordo.

A entrada da Habana lle non gustou. Á man esquerda acaba o mar a rentes da terra como nas praias. A paisaxe era de monte pelado. Sin alturas, sin árbores. Solo unha que outra palmeira. Non veu campos verdés. Dentro da baía foi mais grande a súa desilusión. Aqueles caes de madeira vella, despintadas, déronlle unha idea de pobreza que nunca coidara atopar na Habana. Despois aquelas casuchas tamén de madeira feitas de calquera xeito. A mesma Cabaña de que tanto oira falar, dende ali non era nada. Unha muralla que subía pol-o lombo do monte do seu nome, caleada e todo como calquera outra muralla de calquera outro sitio.

Perto xa da noite desembarcaron Manecho o da rúa e outros polisós. Levàronos a Tricornia. Tamén foron algús pasaxeiros de terceira. Levàronos por unha carretera feita de mala morte, a cõr do barro, queimada do sol.

Triscornia lle non pareceu tan mal como oieu decir. É unha agra grande cerrada todo arredor con aramios de picos. Dentro hai casas de madeira. Ali comen e dormen os emigrantes hasta que os veñen buscar os amigos, as familias, ou capataces e axentes para os inxenios. Cóbranlle á cada un tanto por día. O importe págao quen veña buscalo. Cando entra un capataz ou axente a contratar homes van todos correndo á pé d'él pedindolle que os leve. O capataz vai escolmando os mellores si hai fartura. Busca os mais gordos e fortes. Mirallos as mãs. Despois, do que ganen co traballo, descóntalles o que pagou por eles en Triscornia. O malo é que os emigrantes d'esto non saben nada. Non hai quen lles diga ao salir en canto van empeñados. O capataz ou axente pode facérlle-as contas que queira.

Esto parecerà increíble habendo na Habana un Centro Galego como hai. Pero é verdà, Unha verdà moi triste.

A Manecho tocoulle de ir n-un fato que levou un axente para o inxenio «Feliz», na provincia de Matanzas. Saliron de Triscornia un día às once da mañà e às duas xa estaban metidos no tren que os iba levar ao inxenio. As catro horas que tardaron en chegar foi Manecho mirando pol-as ventanas. Non viu a un lado e outro mais que canavales con algunhas palmeiras aquí e ali esparxidas, e algún que outro «bohio» rodeado de platanales e algún àrbore. Estes «bohios» son unhas casuchas feitas de catro táboas e cubertas con follas de palmeiras. Párecense moito os nosos alprendres. O que lle chamou moito a atención foron os pretos que traballaban entre os canavales, espidos do medio corpo, Erguíanse para ver pasal-o tren, e co sol e o suor briláballes o corpo como as áas do corvo, cando escorren por elas as raiolas do sol.

III

Un inxenio é unha fàbrica de zucre mais ou menos grande, con mais ou menos interés, según a súa importancia industrial. No aspecto xurídico-político social é un aparte da vida xeneral de Cuba. Os hábitos da escravitude consérvanse os mais d' eles, Existen os maiores. Antes, cando no podía usar ningún, levaban machete e bergallo. Hoxe, que todo o mundo pode andar con machete, andan eles con revólver, ademais de levar machete tamén. O dono do inxenio, ou quen o represente, fai e desfai. Para eso ten guardias postos por él, mandados por el, e pagados por él. Esto abonda para que se comprenda que toda a xente do inxenio está sometida á súa vontade. Si sucede algún percance, os autores son levados a diante d'él pol-os guardias, e él decide o que ha de ser. Sômente casos graves chegan á conocimiento do Xuzgado, que está a unha ou duas leguas desviado do inxenio. Hasta recorrer esa distancia, non se atopa, pol-o xeneral, o primeiro pobo.

A xente do inxenio componse cásque toda de galegos e pretos. Algunhas familias brancas do país que hai ocupan os cargos principais. Con esas ningún se mete. Son dos que mandan. Tampouco hai mais que unha forda e unha tenda, onde teñen que gastar os que viven alí.

Foron a agardalos á estación algúns capataces e guardias. Antes de salir contàronos a ver si faltaba algún. Estaban completos. Botaron á andar. Pol-o camiño Manecho decatouse que os capataces e guardias viñan para coidar que non fuxira ningún. Decatouse porque cada vez que a un se lle

ocurría algo os guardias daban a voz de alto, e ademais iban us adiante e outros detrás levandos a eles no medio.

Chegaron ô inxenio de noite pechada. Inda que xa o dono sabía que iban, ninguén ocupouse de que tiveran que comer ao chegar nin onde dormir. Por fin abriuse a tenda e déronlles unhas latas de sardiñas con pan. Dormir tiveron que dormir no chan, enriba de táboas, cada un como puido.

Esto si que entristeceu moito a Manecho. Era a primeira vez que tiña que dormir así. ¡E isto succedialle na América, nada menos, ao primeiro día de chegar, e n-un sitio a onde o levaron empregado! ¡Cánto se lembrou da súa aldea, e dos seus pais, e do monte, e do asobio dos mazaricos! Poido pechar ollo unha ou dúas horas da noite porque estaba moi canso. Pero así e todo ¡ben lle custou!

Ao outro día, cando se ergueu levárono â fonda para desaunar. A «fonda» era unha casa porca, escura, negra: cas paredes esburacadas e cheas de manchas brillantes de grasa. As teas de araña vianse a eito. Tiña tres mesas con tres categorías: unha de primeira, outra de segunda e outra de terceira. As tres eran da mesma feitura. As de primeira e de segunda estaban n-un ban co chan de ladrillo todo desfeito e cheo de polvo e de papeles. Pol-os curunchos onde non había ladrillos, as galiñas emborcállábanse âs súas anchas. O mantel da mesa estaba cheo de manchas de prebe, de viño e de grasa. O non tiña mais que a de primeira. A de terceira estaba fora, debaixo d'un alprendre. Cando chovía había que mollarse, ou agardar, ou non comer. A cociña era como o demais; toda porca e toda negra. Non tiña unha cousa onde gardar nada. As cazolas, as culleres, tixolas, etc., tismadas todas colgaban das paredes sucias, en cravos negros de fume, grasa,

polvo e feluxe. Eran os donos dous chinos. Cando sacaban o prato de arroz acubulado asentábano cas más. Despois limpábanse ao pantalón.

A Manecho causoulle moi mal feito todo esto, a pesar de que non viña afeito a finezas.

Puxéronlle diante un pouco de auga tépeda, que chamaban café, n-un pucillo, sin mais nada. Non lle tocou. Foi para o traballo moi triste. Preguntoulle á un compañeiro se non había outro sitio onde poder comer. Contestoulle que non. Unicamente si él, Manecho, quería cocíñar. Alí facíano cáseque todo-os galegos. A Manecho lle non gustaba cocíñar. Nunca tal otra nin vira mais que aos xitanos. ¡E él non era xitano, nin quería selo, nin facer nada que fose de xitanos!

Chegou a hora de almorzar, ás dez da mañán. Us foron para a fonda e outros para os seus cuartos. Manecho sentouse á mesa dos de terceira, como os demais traballadores, porque para comer nas outras lles non chegaba o que gañaban, e esperou. Trouxéronlle un prato acubulado de arroz cocido en branco, con unhas frangullas de tasajo enriba e n-outro un caldo de fabas negras.

Non probou nada. Non sabía siquera como había que comer aquilo. Fixouse nos demais. Collían o prato de caldo de fabas negras e vertíanno no do arroz. Despois ca culler íbano remexendo e comían. ¡Algús recuncaban!

Manecho ergueuse da mesa sin probar bocado. Un dos que o veu díxolle que si lle non gustaba aquela comida que fora á tenda e que pidira algunha cousa; sardiñas en conserva, queixo, dulce de guaiaba. Así o fixo: comeu unha lata de sardiñas con dous bolos pequenos de pan. Na tenda dábanlle ao traballador o que quixera, sempre que non gastará mais do que gañaba. Despois o mesmo tendeiro,

que era o encargado de pagar, xa lle descontaba a cada un o que lle debera... ou o que lle cadrara. Como iña o cobro pol-a man facía as contas que quería.

As once entrou ao traballo. Pero antes xa lle caeran algunhas bagullas. ¡Aquelo era o fin do mundo! Non faltaron compañeiros que o consolaran dicíndolle que tamén eles cando viñeran lles pasara o mesmo; despois fóronse afacendo. Aos poucos días xa pasáralles toda a pena, e comían todo o que lles daban, con gusto. Estas palabras, e o non haber outro remedio foron calmando a Manecho. Pero por eso non deixou de se arrepintir moito de salir de sua aldea de cabo de seus pais.

As cinco da tarde acábase alí o día de traballo. Como pol-a mañán, us foron á fonda a comer e outros aos seus cuartos. Manecho o da rúa xa foi dereito para a tenda a compral-as sardiñas e o pan. Arrimouse por alí a un lado e comeu como puido. Non lle pasaba a tristura.

De noite leváronno a un cuarto dos que había n-un barracón do tempo da escravitude. Era de madeira vella, sin pintar nin calear; co chan esburacado, poreo e cheo de pulgas. Tería seis metros cuadrados e durmían catro n-él. Así pasaba nos demais. Para o barracón entrábase por unha porta grande, tamén do tempo da escravitude. Na maioría d'aqueles cuartos vivían familias negras, e frente a cada un había montós de basura, bacinillas rotas, olas desfeitas, lorchos vellos, pezas de roupa esfarrapada con manchas de varias côres; escobas gastadas, botellas... Todo o que usaban no seu diario vivir aquelas pobres xentes. As cubertas dos cuartos estaban remendadas con latas vellas, postas de calquer modo con troncos d'árbores enriba para suxetalas. De cando en cando entraban e saían ne-

gras, moi perenes, moi cheas de «rassón», en chinelas comidas por detrás, levando medio pé dentro e o outro medio fora, arrastrandoo pol-o chan; cas saias de coores moi rechamantes, recollidas enriba da cintura, e lucindo as pernas sin medias como ti-zós apagados. Os negros cativos, de cinco a oito anos, andaban por alí completamente en coiro, revoltos con toda aquela porcallada, onde tiñan festa moscas, mosquitos, galiñas e cás. Enriba da porta por onde se entraba ao barracón estaba o cuarto do maioral. Tiña ventanas aos catro ventos. Dende él víase todo o barracón por dentro como dende un piso o salido d'unha casa.

Pol-a noite á porta do barracón había un sereno armado de guardia para ver quen entraba e salía. Ese guardia, ás nove da noite tocaba unha campana grande. Daba unha sola badalada. Era á silencio. Dende esa hora se non permitía barullar nin andar por alí pol-o «batey», á non ser que o xefe da guardia o consintira.

Manecho ouservou ben todo esto porque era unha cousa que se lle cravaba na alma ô mais distraído. Tomou posesión da súa parte de cuarto que lle marcaba a hamaca. Sitio onde poñer baúl ou maleta no había. Isto a Manecho non lle preocupaba porque non tiña maleta nin baúl. Non tiña mais roupa de repostó que un pantalón e unha camisa de dous que levara postos cando subeu ao barco na Cruña.

Como se acomoda un a todo cando lle non queda outro remedio, Manecho foise afacendo tamén. Os primeiros días pensou traballar moito e aforrar canto mais poidera para volver para súa aldea e vivir sempre á pé dos seus país. Pero como o xornal era pequeno íbaselle en comer, e vestir, e pagala lavandeira. Foise resinando. Un pouco hoxe outro pouco mañán acabou por conformarse con aquela vida. As

circunstancias dominárono, sometérono. Era un vendido. Chegou á comel-o arroz en branco, calcado no prato pol-as más dos chinos como él vira facelo ao primeiro día. E houbo vez que recuncou tamén. ¡A él mesmo parecíalle imposibre!

IV

Xa se sabe que cando perdemos unha ilusión a nosa alma busca outra sea como sea. Si non é boa é mala. Si non é de verdá é de mentira. O bô e o malo dependen moito do momento en que se producen. O valor de total-as cousas pra un mí-dese sempre pol-a necesidade que teñamos d'elas. un peso cando non temos nada no peto fainos mais e queremoslo mellor que dez cando temos vinte. E así tamén no orde moral.

Manecho, perdida a ilusión de deixar áquela vida, empezouna e estudar e a vela pol-a cara mais agradable. A primeira cousa que notou foi que os galegos alí eran moi mal mirados, en xeneral. Pero pareculle atopal-a razón. Eran mal mirados os galegos pol-o descoidados que viven no vestir e na limpeza. Cáseque todos lavaban a súa roupa ou andaban con ela sen lavar; facían a comida de calquera cousa e comianna de calquera maneira, como xitanos. Andaban barbudos e peludos hasta que ús a outros se facían este labor, sin saber, a como saíse.

Daba door velos os domingos ou as horas de descanso lavando a fatos na roupa; catro farrapos, que sempre quedaban moi mal lavados e daban mais noxo que antes de os lavar. Ou sentados á porta dos cuartos, botando remendos, fregando as cazolas e as cuncas, pelando patacas, acendendo o lume, e cousas así. Este mal vivir e o moito traballar e o cri-

ma unhas teños esqueceres. Parecían us condenados. A Manecho dábanlle lástima porque sabía que o tiñan que facer así si querían mandar unhas pobres pesetas as suas casas para que comeran pan os seus fillos e pagal-as débedas. Os cubanos non teñen en conta estas razóns. Coidan que o fan por cobiza e teñenlles xenreira.

Manecho non facía nada d'esto. Daba a roupa á lavar sempre, andaba limpo, comía na fonda e iba ao barbeiro unha vez total-as semanas. As horas de descanso adicábaas a ler e a estudial-a vida d'aquel pequeno mundo, onde se vía pol-o seu mal.

Esto chamou a atención dos do país, e gabábano. Todos lle querían. Invitábano a tomar café nas suas «casas». Manecho aceptaba. En pouco tempo era distinguido por todos. Deixábano ir aos seus «bailes de santos» e rumbas, espriçábanlle o que querían decir algunhas cousas da xerga d'eles que non comprendía. Chamábanlle *compae* (compadre) tratamento que se dan eles entre sí. Decían d'él:

- ¡Qué gaieguito ma simpático! Acaba de iegá de su tiera y ya paese un cubano.

- Ya se aplatano.

- Ese no veeve ma a España.

Unha negra preguntoulle:

- ¿Te gutan la mulata, Manué? Tienen fina la sin-tura y le dan dusse a la bola.

Manecho ría e calaba.

Algunhas noites xuntábanse varios negros e mulatos no barracón cantando «guagiras» ao compás de unha guitarra. Cantaban mulleres e homes, cada un pol-a sua vez, décimas moi bonitas donde se gaba-ba o ceo de Cuba, a muller cubana, as palmeiras, a «dusse» caña e a independencia. A Manecho entuí siasmábano aqueles cantos. Eran d'unha meloda

encantadora. A través d'eles vía algo do que soñara na sua aldea; algo do mais alá do curuto das montañas e do asobío dos mazaricos cando pasaban pol-as nubes, deixando na sua alma arelas que non sabía espricar.

Ao pouco tempo cantaba coma eles, e chegou a ser un mais dos do fato. Sempre que empezaban e o non vían preguntaban.

- ¿Y el gayeguito?

Manecho nunca faltaba. En oíndo a primeira «guagira» íbase correndo. Todol-os libros de cantos populares cubanos que vía mercabaos e aprendíaos de memoria. Esto permitíalle moitas veces estrenar alí décimas que eran unha novedá para aquela pobre xente, que non sabía lér nin escribir, e que escoitaban ademirados.

Esta amizade de Manecho cos negros tiña des-acougados a moitos galegos que había n-aquel inxenio. Temían que lle deran *bilongo* no café; algunha bruxería que o atara por sempre a eles e non poidera volver mais a Galicia. Decíanllo de boa fé. Manecho nunca fixo caso. Tomaba café en todas-as casas de negros e mulatos que o convidaban. El correspondía dandolles cigarros puros. Nunca lle pasou nada. Sempre veu n-eles xenerosidá e nobreza.

Un día namorouse d'el unha negra gorda d'arriba abaixo como un bocoi. O negro con quen vivía (nos inxenios non se casan: arrímanse) era encargado de cuidal-os bois que quedan de noite en algún terreo do inxenio. Non había por que temerlle. Á hora convidada foi Manecho vel-a negra. Eran as doce da noite. Ao chegar á porta da sua casa veuna en pelico virse a él cos brazos abertos, e asustado fuxeu como un lóstrego.

Gustábanlle as mulatas. Un día pason pol-o lado

d'unha moi guapa. Coidouse obrigado a lle botar un piropo, porque sempre o miraba con moita cousa. A mulata aplastouno:

- ¿Po quien me ha tomao uté, señó? ¿Que confian-sa son esa? E uté moi atrevío y confiansú ¿sabe? Recójase, eh, recójase. Mucho cuiaito conmigo. ¡Míralo qué parejero! Como se lo sepa mi marío no va uté ma a España.

Manecho quedouse frío. Asustouse. Non quixo saber nada mais cas mulatas. Pero como no inxenio solo hai un camiño pa ir á tenda, que é o punto a onde todos teñen que acudir, atopáronse aos dous días. Manecho pasou de largo. Nin siquera lle bo-tou unha ollada. A mulata volveuse cara a él:

- Oiga uté, Manué, etamo peleao?

E quedouno mirando abrindo moito os ollos e so-rríndolle.

Manecho parouse. Veu que a cousa iba de veras e contestoulle:

- Eu nunca peleo con unha mulatona tan reboni-tá como tí.

- ¿Entonse? poqué no me saluda?

- Porque o outro día...

Interrumpiulle ela:

- ¡Si fué jugando, viejo! ¡Paese mentira que uo me lo conosiera!

Manecho pasou adiante:

- Ademais eu sei que tí tes un negro que te trae de *lao*

- Que va, viejo - respondeulle ela -. Yo no quie-ro negros. Por no me gutá lo negro no me guta ni el café. A mí me guta lo blanco o lo moreno, como el asuca de mi Cuba.

Chegouse un á outro. A mulata era unha muller de moito rosmillo. Tiraba mais ao moreno que ô branco. Era alta e ben feita. Tiña os ollos grandes e

as cellas abultadas e negras. Os peitos arrumbábanlle como dous melós, e a cada movemento d'ela tembrábanlle ríxidos e duros como duas pelotas sensibres. Pol-os brazos e pol-o armón do lombo, o mesmo que e nacer das patillas, tiña unha peluxa fina e graciosa que engaiolaba a vista.

- A ti che non gustan os galegos - díxolle Manecho.

- Los gayegos como tú, si, mi paresito. Contigo, me voy hata España.

Quedaron en que Manecho iría a tomar café a sua casa o outro día pol-a mañán.

Foi. Serían as once. A mulata estaba tendida ao través d'unha hamaca nova con frecos. As pernas e o brazo esquerdo colgábanlle ao desdén. Vestía unha bata branca de tela fina e trasparente c'unha cinta azul pol-o escote que lle estaba que lle fervía. Na man dereita tiña un abanico dándose aire. Nos pés unhas chinelas de color azul, froridas, e unhas medias brancas de seda. De cando en cando especaba a punta do pé no chan e dáballe impulso á hamaca sangoneándose.

Manecho quedouse bobiño. Nunca tal vira nin soñara.

- ¡Qué guapa estás, mulatona! - díxolle todo atolondrado.

Ela preguntoulle:

- ¿Y a qué vienes?

E sigueu como estaba. Esto acabouno de aturdir.

- A verte - puido decir, por fin, sin darse conta siquera.

- Y a tomá café también vendrás... ¿no? - preguntoulle, sorrindo.

Manecho entrou. Entrou sin se decatar. Non daba conta de si.

Ardíalle a cara, bailábanlle os ollos, tembrábanlle as pernas... A mulata saltou da hamaca, e botándo-

lle un brazo pol-o pescozo arrimoulle a cabeza ao seu peito, suspirándolle ao ouvido:

- ¡Ay gayeguito! ¡Tú me tienes embrujá!

Seguiron as visitas e os encontros de amor. A mulata tiña un negro. Manecho, díxollo de broma o primeiro día en que se viron camiño da tenda, e resultou verdá. Xa lle estrañou que tivera unha hamaca, e que vivira con certo luxo. O negro viña a vela de vez en cando, montado n-unha egua dende unha colonia que tiña. Chegou aos seus oídos que lle andaba o galego ca mulata. Debéronlle dar moi ben as señas de Manecho porque en canto o viu un día que entraba pol-o inxenío, tirouse abaixo da egua, e sacando un machete que lle chegaba da cintura hasta os pés, botóuselle enriba fero como un lobo, dicíndolle:

- ¡Hai gayego! ¡Ahora me las vas a pagá!

Manecho deu en correr e o negro tamén atrás d'él, mentras a xente berraba; «¡Que o mata, que o mata!» un guardia que acertou a estar por alí salvouno. Porque o negro iba disposto a cortarlle a cabeza: - «Le he de arrancá e pecuezo» - decía, preso e todo.

Aquel mesmo día saíu Manecho secretamente do inxenío acompañado de dous paisanos. Un d'eles xa estivera na guerra que tivo alí España, e tiña sona de valente. Gastaba machete tamén. Pol-o camiño non encontraron a ninguén que os estorbase. Chegaron ao pobo, e Manecho colleu o tren e foise para a Habana.

V

Manecho non conecía a Habana pouco nin moito. Na vira mais que ao vir do muelle ao tren, cando

saleu de Tricornia. Gracias a unha recomendación que lle deron puido entrar na casa d'un catalán a dormir, entramentres non atopaba emprego. Este catalán era un home vello, cheo de enfermidades e de pobreza, que despois de corenta anos de Cuba, traballando sempre de tonaleiro, que era o seu oficio, veuse reducido a ter que facer tapós de madeira para pipas e bocois; eses tapós cativos que teñen pro sitio da mangueira, por onde os enchén. Pagábanlle o cento a catro e cinco pesetas. Facía un par d'eles no día, cando podía traballar, pois, como digo, estaba enfermo, e con esto iba tirando. Vivía outro vello con él, tamén tonaleiro e tamén cheo de males. Xa o operaran dúas veces. Non pasaba unha semana arreo ben. As enfermidades por un lado e os poucos cartos por outro tiñaos afeitos a pasalo de calquera maneira, e a conformarse. Axudábanse un á outro como dous irmáns ben levados. Non había mais que un peto. Cando entraba unha peseta na casa pagábase o que se debía. Si quedaba algo alí, estaba pro que fixera falla. O traballo de facer tapós era descansado. Facíanse c'unha aixola enriba d'un cepo, sentado.

Aos poucos días saleulle a Manecho un emprego. Era n'unha refinería de zúcre. Tiña que andar con sacos de catorce arroas, por peso e medio de xornal, e un día veu escadrillado. Facía oito namais que traballaba.

Para poñerse ben, tivo que estar quince días na casa sin poder traballar. O home non era moi forte que digamos, e aconsellárono que non volvera mais a aquel sitio.

Mentras estivo enfermo foise fixando como facían tapós os vellos. Cando un d'eles non podía traballar, Manecho sentábase, collía a aixola e facía tapós. Aínda tiña a súa chenchá. De primeiro non lle

deixaban, porque os vellos temían que os non fixera ben e que estropeara a madeira. Pero vendo que se daba maña, non solo o deixaron senón que lle puxeron un cepo e déronlle unha aixola para que traballara mentras non lle saíra outra cousa. Pagábanlle o cento a medio peso, dándolle todo. A Manecho déuselle tan ben este traballo, que facía tres e catro centos no día. O malo era que non sempre había venda para todos e tiña que parar. Se non fora por esto o choio no había mellor pra él. Porque Manecho estudaba sempre canto podía, e aquí tiña tempo. Moitas veces non dispoñía d'un peso porque os gastaba en libros. No inxenio lêra o demo d'eles anarquistas que lle vendera un «libreiro» que fora por alí. Puxérase tamén en relación c-un periódico anarquista que se publicaba na Habana titulado «¡Tierra!», e mandábanlle a feixes libros e folletos que lía con fondo pracer. O que lle faltara hasta d'aquela fora tempo e libertade. Agora, facendo tapós tiña canto tempo e libertade quixera. Por eso sigueu con eles, aínda que moitas veces non tivera unha peseta.

A carón da casa do vello catalán había unha tenda. Era o dono un madrileño que estudiara cáseque toda a carreira de abogado, e que deixou por unha portorriqueña que foi a Madrí de paseo. Namoráronse, casáronse, e veu o madrileño para Portorico ca sua muller, deixando a Madrí e a obogacía. Chamábase Gorecho. A muller era rica, anque non tanto como coidou o madrileño. De Portorricó tiveron que salir, eles e moitos mais españoles, pois os americanos perseguíanos canto podían. E viñeron pra Habana. Puxeron a tenda pra ir vivindo.

Non sei si fará falla decir que o madrileño odiaba a tenda, e a todo canto se relacionase con ela. E eso que él non tocaba a casi nada, porque tiña dependentes. Pero así e todo n'a podía ver. Era un home moi cul-

ro, moi simpático e moi amargado. Tiña us corenta anos.

Na esquina d'aquela mesma rúa habia outra tenda e'un dono das mesmas malas condicións do madrileño para tendeiro. Era cubano, fillo de español. El e mail-o pai na guerra de Cuba guerrearán á favor de España. O pai fora capitán de voluntarios, e o fillo tenente. Estaban afincados n-un pobo a seis leguas da Habana. Alí tiñan bes, e alí viviran sempre. Pero despois de acabarse a guerra tiveron que salir para a Habana, porque os d'aquíl pobo non lles querían ben, debido á que non defenderan á Cuba. Esta familia compoñíase d'un matrimonio con tres fillos, todos maiores de edá. Dous eran varós e o terceiro femia. Os varós non tiñan oficio nin carreira. A femia era profesora de piano. Para axudar ao que producían os bés, o pai púxolles unha tenda aos varós, O encargado d'e'la chamábase Xosé. Era o maior dos irmans.

Este Xosé tería corenta anos tamén, pouco mais ou menos, como Gorecho, o tendeiro madrileño. Conecéronse axiña. E simpatizaron, Xosé odiaba tamén a tenda. Era un home culto, fino, galante e sentimental. Tiña do Quixote a parte mais bela: o desinterés, a bondá e o altruismo. Dáballe noxo ter que oír ou falar de cousas baixas. Inda que eran dous irmans para a tenda, tiñan dependente. E eso que sobrava d'un para o despacho que habia. Pero eles non poñían man a nada. Xosé, si tiña que tocarlle a algunha cousa, labábase axiña as más, e despois aínda as pasaba en alcohol. E como estivera falando con él un que lle agradase, xa podía estal-o mostrador cheo de xente: se non movía.

Sempre que podían, Xosé e Gorecho estaban xuntos. Cáseque sempre viña Xosé para a casa de Gorecho, porque si iba Gorecho para a casa de Xo-

sé, o pai rosmaba, con moita razón, porque Xosé non facía caso da tenda. Na casa de Gorecho estaba todol-os días, mais d'unha vez sempre.

Manecho tamén pasaba horas enteiras alí. Os tres estaban decote leriando. Xoxé e Gorecho falaban arreo de arte, de historia, de literatura, de poesía. Sabían moitas anécdotas. Aquelo era un ateneo permanente. Manecho escoitaba. Cando querían tirarlle da lingua botaban contra o anarquismo, e Manecho poñíase como unha fera. Citáballes unha restrá de autores e non coidaba que houbera outra persona tan enterada coma él. Eles deixábano hasta que non podían ca risa. Pero gustáballes Manecho porque era da mesma corda; faltáballe cultura, pero tiña grandes sentimentos e moitos deseos de saber; era franco, leal, xeneroso e humilde. Algunhas veces estaban falando e a xente de pé ao mostrador esperando que lles despacharan.

- A ve si me depacha, señó, que etoi apurá —decía unha negrita.

Non facían caso. Nin oían siquera. Volvía a negrita:

-- Señó, que tengo que hasé, y ahorita hase una hora que etoi aquí.

E botaban a andar, algunhas veces no mesmo instante que Gorecho cantaba unha romanza das que vira no Teatro Real de Madrí, e que o entusiamaba como «n-aquel» tempo. Cantaba en voz alta canto podía. E tiña boa, sabía música canto lle daba a gana.

Unha noite, tanto se entusiasmou que foron á casa de Xosé para cantar Rigoletto e o adiós á vida de Tosca, acompañado ao piano pol-a irmá de Xosé, Elba. Alí cantou mais d'unha hora. Parábase a xente a perguntar quen sería aquél. O pai de Xosé, cando os viu entrar saleuse da casa rañando a cabeza.

Cando estaba no mellor veulle un recado a Gorecho da dona dicíndolle que lle botaran unha multa por tel-a tenda aberta despois da hora. Non fixo caso. Pero todos se negaron o seguil-a broma xa. Elba ergueuse do piaó e a Gorecho non lle quedou mais remedio que irse para casa con Xosé e Manecho que o acompañaron.

A amizade d'estes dous amigos doulle a vida a Manecho. El, que tiña tantos desexos de aprender poido saber moitas cousas ensinadas por eles. Manecho preguntáballes cando non sabía, e eles contestábanlle a todo como de igual a igual ampriamente. Prestábanlle libros que lía con moito gusto, e despois pedíanlle o seu parecer e facíanllo razonar.

Pero mais que eles, aínda axudou na voluntá de Manecho a amizade de Elba, a irmá de Xosé. Conocéranse e tratáronse porque Xosé levou a Manecho asua casa. Estía muller, cos seus falares e co piano enmeigaba a Manecho. Fixo que deixara as ideas e os libros anarquistas a un lado, e que collera todol-os de literatura e poesía que lle viñeran a man. Desde que se conoceran, Manecho iba total-as tardes a saludar a Elba e mais á nai, que sempre estaban xuntas. Manecho sinteu axiña por Elba un respecto cariñoso tan grande, que por compracela houbera feito as mais grandes tolerías do Mundo. escoitábaa como a unha diosa. Todol-os domingos pol-as mañás lle levaba frores, que ela poñía enriba do piano, donde mais lle gustaba velas a Manecho. Cando non tiña cartos para mercaldas, ibaas a coller ó xardín do Sanatorio do Centro Galego. «A Benéfica». Tiña que ter moita conta que no verán, porque estaba prohibido tocar cousa ningunha do xardín. E moito menos coller nada. Fose como fose, él nunca deixaba ós domingos pol-a mañán de levarlle frores a sua ami-

ga. Pero leváballas como unha ofrenda espiritual. Como si fora a un Anxel do ceo. Porque era así como a vía.

Elba era unha muller alta, de gordura regular, cara mais ben bonita, sin ser moita cousa. Pero era moi instruída e d'un trato encantador. Educárase n-un convento; fiña esa sinxela inxenuidade que algunhas personas, mulleres sobre todo, conservan toda a vida. Era relixiosa, sin ser o que chamamos beata. Iba a misa os domingos e días solenes da igrexa, namais. Vivía recollidiña con seus pais, que, como non fiñan outra, tanto a quixeron gardar que ninguén sabía d'ela.

¡Que emoción tan grandes e tan engaioladoras lle ten feito pasar á Manecho! Quedábase bobíño escoitando. Ibaselle a alma detrás d'aquelas notas tenras e doces. ¡Aquelo si que lle facía ver con toda claridade o mais alá que soñara nos montes da súa aldea.

Así sigueu Manecho us anos de amizade diaria con estas familias. N-ese tempo púxose ó corrente de moitas cousas. Lera moito de historia, de literatura, de poesía e hastra de filosofía. A Balmes sabío cáseque de memoria. O «Criterio» no deixaba de man. Moitos días non fiña conqué pagala pousada ou a lavandeira. Pero mais que esto preocupáballe encontrar un consonante ou poder redondear un párrafo literario. Así foi salindo. ¡Así chegou a ver publicado un conto seu n-unha revista que non solo llo colleron senón que llo gabaron n-un solto!

¡Qué día aquél para Manecho! Non fiña unha peseta, como decote, nin cáseque de donde lle viñera, e así e todo considerouse o home mais feliz. Foi á redación a dal-as gracias, tembrando de ledicia. O director recibíuno moi amabre, e animouno a que siguira escribindo. Déronlle seis ou oito exemplares

do número que publicaba o seu conto e non parou non sei en cantos días de enseñalo á todos os seus amigos e conocidos. ¡Pobre Manecho! Amostraba orgulloso o seu conto coidando que os demais ibanlle dal-a mesma importancia que lle daba él, e sacando os seus amigos, Xosé e Gorecho, e algún mais que entendía e tiña en algo estas cousas, todos o tomaron por unha cabeza de vento. ¡Non faltou quen dixera que estaba tolo. As xentes «sensatas» — cousa que se esprica perfectamente ben — non lles cabía na cabeza que un home que non tiña onde caerse morto pensara en artigos literarios antes que en xuntar pesetas.

Pero Manecho non facía caso. Estaba entusiasmado cos seus libros, cos seus periódicos, cas suas revistas e cos seus contos. Sobre todo porque lle gustaban á Elba a persona de mais importancia do mundo pra él.

Todo o que escribía Manecho era co pensamento posto en Elba. As conversacións que tiñan, os deseos, etc., era o tema dos seus contos. E veu o que tiña que vir n-estas circunstancias: Elba e Manecho chegaron a quererse, e declaráronse o seu amor con promesas solenes. Todo foi indo ben mentras non se decataron os pais. Cando o souperon, recibiron un disgusto. Elba fixollo saber a Manecho, e pideulle que non pensara mais no que se dixeran.

Esto foi como un tiro no corazón de Manecho. Que se opuxeran os pais de Elba encontrábao natural. El non tiña personalidá nin outras condicións que debía ter o home que a pretendera. ¡Pero que ela, sin mais nin mais, dera xa todo por morto así. d'unha prumada! Non lle cabía na cabeza. E n'o podía dudar. Alí estaba o papel ben craro e ben insensibre á sua door. Manecho virábase tolo. Para comprende-

lo ben hai que ter en conta o moito que él quería a aquela familia, e que non tiña alí na Habana outras amistades. Despois de catro ou seis anos de trato diario e afectuoso, chegando a comer moitas veces con eles, víase solo completamente, e no mesmo silio e entre as mesmas personas que o fixeran tan dichoso. Veuse tan solo como náufrago no medio do mar. ¿Quén era capaz de resistir tanto? E moito menos él, tan sentimental, tan romántico, tan inxenuo.

¡Qué revolución produxo na sua alma este revés! Estuvo us días como tolo. Perdeu a alegría, perdeu a fala, perdeu o conocimiento. Chegou a pasar por diante da xente do seu trato sin se decatar.

Non se atreveu a presentarse mais diante de Elba nin da familia.

Queríalles moito e respetábaos moito para atreverse a darlles un disgusto. Ademais, Manecho era tímido. Era d'estes homes que son incapaces de poñerse frente a frente das circunstancias e loitar con elas. Metíase dentro de si mesmo cando a vida lle era demasiado aspra. Comprendía tamén que era ridículo que un home como él estivera facendo tapós, como o probe vello catalán, podendo facer outras cousas de mais proveito e lucimento, e asombrábase que se atrevese a pretender a Elba n'estas condicións. Por mais que él na pretendera. El non fixera mais que adoralá como se adora a unha imaxen. Nunca o seu pensamento baixara d'esas alturas. As circunstancias fixeron o demais.

Dispúxose a buscar outra cousa. Veu a algú coñecidos e faloulles das suas pretensións. Pero estes coñecidos eran dós que o tiñan por lixeiro de cascos desde que o veron entusiasmado ca literatura. E escusábanse como podían. A outros xa non se atreveu a decirlles nada. N'algú sitios donde pideu

emprego esixíanlle referencias das casas onde estivera. El non podía dar máis referencias que de onde fixera tapós. Pero esto non podía decir. Hastra lle daba vergonza recordalo. Nos tapós via él a cousa toda do seu triste estado de abandono en que se atopaba.

Así estivo como dous meses. Cada día era mais grande a door de se ver así, tan solo e despreziado dos que tanto él quería. Enfermou. Tivo que ir para a Quinta do Centro Galego, de onde era socio. Aos quince días veuse obrigado a salir da Quinta, enfermo e todo, porque non fiña con que pagal-o recibo do mes que entrara, e ali, anque un sea galego, e aquilo de galzgos botan fora o que non poida estar ao corrente no pago... Outra cousa que a Manecho partiulle a alma. Colleu a pruma e fixo un conto que mandou â revista donde escribia. Gustou moito. É sobre todo a Elba, que o lera, pois suscribírase â revista dende que Manecho colaboraba n-ela. Prodúxolle tanto efecto que non puido deixar de escribirlle a Manecho felicitándoo... Manecho recibeu a felicitación como d'outra muller. Como de unha amiga que tivera moitos anos atrás. Aquela Elba que él idealizara como unha diosa xa non existía. Quedou sepultada nas ruínas do seu corazón o día que recibiu o triste desengano. Porque dende aquel día o corazón de Manecho non foi mais que eso: unha morea da ruínas. Xa nunca n-él frorecían as rosas das ilusións do amor.

Sigueu Manecho escribindo, sigueu a enfermédâ coméndoo, e sigueu Elba mandándolle cartas. De vez en cando Manecho atopaba n-esas cartas algo da Elba primzira. Quedábase co papel na man fitando pra calquer lado como un tonto. Pero non podia pasar d'esto. Xa él non se *encontraba* o mesmo de antes. Era outro. Así e todo recibíaas con gus-

to. Algunhas veces ao rachal-o sobre emocionábase un pouco. Pero pasáballe como un lóstrego. E si no fondo se sentía incrinado aínda a esta Elba era pol-o que tiña para él de recordo da outra, da que él idealizara e lle poñía frores todol-os domingos pol-as mañás.

Un día, c'unha carta, recibeu o retrato d'ela. Traía unha adicatoria chea de ternuras tristes pol-o remordimento. Estaba c'un traxe que a él gustáralle moito vela con él. Anon vira dende que se separaron, e parece que o fixo revivir.. ¡Ai, pero n-aquel mesmo momento soupo que tiña que virse pra Galicia ou morría alí!

VI

Preparouse para o viaxe. Pagoulle a sociedade Beneficencia Galega. Outra sociedade â que él pertencía deulle unhas pesetas para que poidera chegar a casa.

Fíxose todo de contado, porque non se podía perder tempo. Cando menos o pensou recibeu aviso de que se preparara. Non tiña que preparar. Unha maleta pobre con catro pezas de vestir, os libros e artigos era todo o que podía traer. Eso xa o recollía no acto mesmo de salir pro muelle.

Dous días despois, âs doce da mañán, chegou un coche â porta de Manecho. Tiña que estar a bordo âs tres da tarde. O primeiro que fixo foi mandar que lle puxera a maleta no coche onde él non vira para non ter diante nada que lle recordara que se iba. Porque a pesar de todo o que lle pasara e pasaba non podía enfrontarse ca idea de que se marchaba d'alí. Cada vez que lle viña ao pensamento esa determinación que lle facía tomal-a vida parecía que os pés se lle cravaban no chan e lle non querían salir.

Entrara demasiado adentro do seu corazón todo o que lle sucedera para poderse desprender d'él ao primeiro golpe.

Posta a mala no coche saleu á rúa. Díxolle ao cochero que agardara un pouco, e botou a andar. Foi casa de Elba. Coidou que non tería valor para ir, pero Foi. Non podía embarcarse sin despedirse d'ela e da familia. A súa mesma desgracia doulle ánimo para tanto. Era a primeira vez que os via despois de romperen as relacións. Chegou frío, sereno. Mirándolle para a cara entendíasele que quería decir: - «Señores, a vida arredanos para sempre, veño decir-lles, o último adiós. Eu perdono si algo tivera que perdonar, que non teño nada, e rógolles que vostedes me perdoen o min.» Veuno a recibir Elba en canto á coñeceu na voz. Manecho tendeu a man á ma. Ela coidou que se ía para outro pobo de Cuba. Cando lle oíu decir que se ía para España e amostroulle os certificados que llo mandaban así, quedouse branca como a neve e empezou a tembrar. Chamou pol-a nai, que xa viña, e lle non puido decir á que ía Manecho. Quedou sin fala. Manecho deulle a man á nai, despedíronse moi amablemente e saleu a presa. O pai e os irmáns viunos na tenda. Aínda tivo que mirar para tras antes de dobrar a esquina que xa lle ocultaba para sempre aquela casa... E viu a Elba, por detrás da reixa, no mesmo sitio onde estiveran tantas veces falando os dous, c'un pano na man cochándose a cara... Manecho sinteu que se lle apretaba a gorxa, acoraba. Pero non había remedio.

Sigueu andando rúa abaixo, resolto como si fora facer un gran feito ou acabara de realizalo. Para non oír os laios da súa alma iba cantaruxando. Entrou na casa á despedirse dos vellos, compañeiros de vida d'aqueles anos que tanto infruían n-él. Xa

lle parecía outra. Xa a miraba con cariño. En cada curruncho vía algo de si mesmo, e pousaba a mirada en todos os sitios como decíndolles adiós. Sobre todo a mesa onde escribira os artigos es as cartas a Elba. Unha pobre mesa feita d'un caixón deses pequenos do gas crabada no tabuado do cuarto e apoiada por diante n-un pau. Aos vellos deulles unha apreta forte. Queríalles moito. Eran moi bós. Viviran os tres como amigos. Hastra se aconsellaban cómo iban a facer cando non había venda de tapós.

Saleu. Os vellos acompañáronno hasta a porta. Xa no coche Manecho deu orde ao cochero de botar andar cando aínda lle dzeían unhas palabras de despedida que el non tiña valor pra oír.

Ao chegar ao muelle atopouse con unha amiga de Elba e dél que sabía a historia toda dos seus amores. Estábao esperando. Doulle un sobre cativo bordado fios de ouro, de parte de Elba. Ao chegar ao barco abreuno. Estaba perfumado co mesmo perfume que lle botaba sempre nas cartas. Traía un rizo grande do pelo de Elba en forma de E, suxeto por unha liña, de ouro. ¡Poida ser que fora un, que tiña a un lado da frente e que lle gustaba moito a Manecho! Tamén traía dúas violetas das que ela coidaba no xardín e unhas liñas de despedida que Manecho non puido acabar de ler porque se lle nubraron os ollos.

Deixou a maleta tirada na cuberta entre a xente e foise para a proa do barco. Quería estar solo. Empezou a mirar arredor. A paisaxe agora xa non lle parecía a mesma de cando chegara. Agora sentíaa. Suxestionábao. Aquelas palmeiras dereitas cos seus penachos redondos e verdes en forma de grandes paraguas destacándose por riba do hourizonte no ceo azul, parecíanlle feitas pol-a natureza para colgar

â sua sombra hamacas froridas e botar sestas de amor. Pasoulle pol-a memoria a mulata do inxenio. O Morro e a Cabaña viaos agora a través da poesia popular cubana con que os oira cantar en belas guarjiras que xa nunca mais se lle foron do pensamento. Mirou por riba da cibdá para o lado onde él vivira e vivian Elba, Gorecho e Xosé. Foiselle un salaio grande. Pitou o barco. Sinteou pasar pol-o corpo un tembror d'arriba abaixo e subirlle â cara unha nube de calor que lle abrasou os ollos. Quixo ir para terra. Xa non podia ser. Xa non habia un bote por ali.

Empezou o barco á andar. Manecho veuse para a popa. Quixo ir vendo a Habana hasta que se perdeu na lonxania, no misterio do mais alá que tanto o engaiolara no monte dá sua aldea. Cando xa non se via mais que eso e mar e as primeiras estrelas da noite, Manecho empezou a darse conta, infimamente, de que viña para Galicia e de que deixara a Habana xa.

Acomodouse por ali como puido, na cuberta, ao abrigo. Non podia baixar ao «camarote». Necesitaba vel-a a amplitude do ceo para alentar e para refreuxionar, Sinteuse solo. Ali todos tiñan compañeiros menos él. El era un aparte entre todos como cáseque o fora na vida. Asi veu todo o viaxe tumbado ao sol enfermo como estaba, con frio no corpo e na alma, na alma mais ainda que no corpo; sin que ninguén lle preguntase qué liña nin se precisaba algo. Era «un» de terceira, e xa se sabe que os pasaxeiros de terceira non importan a ninguén. Pol-o seu lado pasaban arreo compañeiros do barco de toda cras. Viano tumbado e todo encollido como medio morto, pro lle non dixeron nada. Era «un» de terceira.

Despois de dez dias mortales para Manecho entraba o barco na Cruña. Todol-os pasaxeiros ar-

maron un barullo que non sei, indo d'aquí para ali, preparándose para desembarcar. Algúns iban nombrando os sitios que se iban vendo según o barco se acercaba. Manecho non se moveu de onde estaba. Cando o barco entrou na bahía sinteu unha inquietude de tristeza como a que sentira o vel-a Habana por primeira vez dende o barco. Inda que sabía o camiño para súa aldea cos ollos pechos, estaba como quen non sabe por onde ir nin que camiño coller, e ten que coller algún. Sentíase algo estrano, algo en país alieo. Non tiña gana de desembarcar. Si lle ofrecían levalo outra vez para Habana poida que acetase, aínda que non estivera seguro de poder chegar aló.

Por fin deixou o barco. Había que facelo. Cando xa non quedaba ninguén de desembarcar na Cruña baixou el. Vindo no bote que o truxo á terra ollaba para o barco como para a última cousa xa que había de ver da Habana. Sinteu que se lle apretaba a gorxa, que acoraba.

Ao chegar a terra foise escurriendo pol-o medio da xente, tímido, avergonzado, como si tivera algo que debía ocultar. Viña acabadiño. Xa non foron os das fondas nin os do equipaxe a decirlle nada. Deixárono pasar como cousa despreziable. Nin siquera na Aduana lle rexistraron a maleta. Fixeron n-ela unha cruz e entregáronlla. Pareceulle aquilo o pasaporte para o outro mundo.

Chegou á súa casa n-un coche que puido pagar c'unhas pobres pesetas que gardara xa pra eso. A xente da aldea ao saber que viñera arremoiñouse arredor da súa casa. Coidaron, como sempre que ven un da América, que viría bô mozo, ben posto, e con cartos. El xa daba a mostra por vir n-un coche. Cando souperon a verdá empezaron á laiarse da súa pobre sorte. Manecho meteuse na cama. Xa non era a

que tiña de rapaz. Tampouco a casa era a mesma. Pouco a pouco o crima e o procuro fórono repoñendo. Poidose erguer e pasear por alí, anque con traballo. Non deixaba nin un instante siquera de pensar na Habana, O retrato de Elba e os cabelos mirábaos todol-os días. Era o único que o consolaba un pouco das angurias que tiña cravadas no corazón.

A primavera estaba en todo o seu esplendor. A paisaxe tiña os mais belos cores e malices. Cantaban os paxaros como si sol lles fixera cóchegas no bico. As avellas e os avellós andaban d'aquí para alí por riba das frores lucindo ao sol os coores das áas brillantes e zumbadoiras. Hasta as dez ou doce da mañá aínda se vían nas herbas as pingas tépedas do rocío tembrando pol-a cobiza do sol que as subira ao ceo no vapor azul. Pol-as rimadas e cortiñes íbase estendendo o sol como sábanas de luz. O aire tiña ese color leitoso que lle da a evaporación da humedén da terra. A natureza todo estaba envolta nun velo branco e azul onde parecían verse os misterios grandiosos da fecundación.

Maneche quedábase pasmado diante de tanta beleza. Iba sempre pol-os camiños e carreiros que andivera de pequeno. Cada valado vello, cada pedra cuberta de carriza, cada corredoira, cada curruncho, cada torrón, cada ortiga, todo tiña pra él unha historia a que estaba unida a súa vida de rapaz. Sentía por todo un amor grande. Faláballes o mesmo que a seres coma él. Se non fora pol-a xente tumbaríase no chan pra escoitar mellor, pra escoitar co corazón o que a natureza lle decía á súa alma.

Miraba pr'o monte adonde fora de pequeno e onde sinteu arelas do mais ala misterioso. Non tiña forzas para chegar hastra él. ¡Cánto deseaba verse alí no alto, ao pé d'aqueles pinos pol-os que él aganchara de cativo como un neno pol-as pernas de seu pai!

parecialle que o chamaban como vellos irmans para darlle unha apreta e preguntarlle cómo lle fora pol-o mundo adiante.

Todo cambio de vida trai un troque de ideas. E se o troque é do bô e deseado para o malo é temido, a nosa alma, por instinto de conservación agárrase ao ben que lle vai e pecha os ollos, para non vel-o mal que lle ven. Cando esto sucede loitan en nós o pasado e mail-o presente. O presente trunfa sempre, porque é a validade, ou toleamos; pero entramentes non manda no pasado, a nosa alma vive n-él: é o *noso* presente.

Esto sucedialle a Manecho. Na aldea non podía vivir. ¿Qué iba facer? Ir outra vez ao monte? Traballar co gadaño ou ca aixada? Non podía facer nada desto. Nin valía xa pra elo nin lle gustaba. Ademais sentíase estrano alí. Estrano no seu pobo e entre os seus, que lle querían de verdá. ¡Qué tráxico é esto! Os do seu tempo tiñan collido xa o seu rumbo na vida, eu desapareceran; os novos que estaban chegando a homes o non conocían, nin podían xuntarse con él, nin él con eles, porque eran dúas formas de vida distintas e lexanas. Por moito que Manecho se degarase por mostrar a todos, novos e vellos, a sua humildade sinxela e querendosa para que lle abriran o seu corazón e falasen con él ca mesma naturalidade que usaban entre si, non lle foi posible conquerilo. Mirábano como a un «americano» e coidábanse abrigados a falarlle en castelán, cando él sempre se adiantaba a falarlles en galego. Hasta na sua mesma casa non puido facer que o deixaran de mirar e tratar como a un «señorito». Esto facíao sentirse máis estrano cada día.

Ibaselle a alma decote para a Habana. Tíña sempre no pensamento. Algunhas veces cravaba a visia no ceo e decía:

- Por alí está.

Cada mes recibía unha carta de Elba. El contes-
táballe a casa da amiga que lle trouxera o sobre bor-
dado con fíos de ouro ao caes cando se iba a em-
barcar, Elba chamábao en todas. Decíalle que o es-
peraba en cada correo que iba aló. Manecho tamén
cobizaba moito verse ao pé d'ela. Amábaa como nos
primeiros días. A distancia, o cambio, e a soedá en
que se via facíanlle esquecer todo o que lle sucedera
co rompimento das relacións, e pensaba soamente en
podel-a volver a ver.

Cando podía ir â vila, que era poucas veces, por
falta de cartos ou sobra de doas e lle cadraba de oír
un piano jentráballe unha anguria e un afogamento
que n'o deixaban alentar! Parecialle estar vendo a
Elba, sentado él a seu pé oíndoa, e véndolle vol-
vel-a cabeza para preguntarlle:

- ¿Gústache?

Algunha vez tanto lle matinaba o pensamento
que coidaba tolear. ou acabar de tolear de vez, pois
algo tolo xa estaba de maxinar día e noite como ha-
bía de facer para salir d'aquela situación tan triste
en que se via.

Iba pasando a primaveira. Chegoulle unha carta
de loito de Elba. Morréralle o pai. Pedíalle con bá-
goas que se fora axiña pra aló, estivera como esti-
vera, que aló se poría ben. Pero Manecho senfiase
mal. A melloría que notara nos primeiros meses de
vir fora unha cousa pasaxeira. Agora cada día al-
contrábase peor. Ademais non tiña cartos. A familia
tampouco.

Foi pasando o vran. Manecho perdía toda espe-
ranza de poder volver â Habana. Xa lle tiñan que
poñer morfina para calmarlle a door. Sabía que es-
taba no principio do fin. De Elba non recibira carta
facía mais de dous meses... Xa non contaba con

volver a recibir mais. Víase ir. Agora todol-os seus degaros eran poder ir ao monte aonde fora de rapaz a ver novamente aqueles sitios que lle encheran a alma de fondas arelas de mais alá. Tiña tantos desexos de velo como si se tratara d'unha persoa moi querida de quen a vida o arredara moitos anos.

Chegoulle outra carta de loito, Cando a abreu e a mirou empezoulle a dar remuíños a cabeza como si se lle escapara a vida. ¡Aquela carta traíalle a noticia da morte de Elba! Unha enfermiedá súpeta levouna en quince días. Non podía creelo. Batíanselle as siés. Tívoise que sentar. Non lle era posibre terse de pe. Estivo non seicanto ca cabeza incrinada. Chorou, Afogaba. Tiña ganas de berrar como un tolo. Na morte de Elba choraba a sua mesma morte. Pois inda que perderaxa a esperanza de poder aver, porque se lle iba a vida, tiña a ilusión de que vivindo ela recordariao sempre, e esto dáballle a sensación, doce mais que ningunha no seu estado, de que non morría de todo; de que sempre viviría un pouco no pensamento de Elba.

Volveu mirar pro monte. Agora non poído deixar de poñerse en camiño d'él. Apoiado n-un pau de toxo foi andando. Non facía mentes de chegar aló. Non se coidaba con forzas pra tanto. Botcu á andar por un carreiriño moi limpo e moi branco, cas beiras cubertas de herba, por entre leiras e arredores. Cada vez que chegaba a un portelo ou a unha esquina d'un valado sentábase un pouco e miraba. Parecíalle estarse vendo de pequeno por alí, descalzo, co pantalón rachado e a corda colgada no brazo para o monte, un pouco atrás do fato. Sigueu. Xa na falda do monte botou a vista atrás, ao fondal. Todo estaba o mesmo que denantes. ¡Hastra a pedra que servía de afiladoiro, cangada no camiño! ¡Hastra os vellos carballos pequenos onde ataban

as cordas pra andar ao xiringol, e levaban boas cuadas o caer, cando caían! Chegou arriba ¡Qué forte alentou cando se viu alí! Abriáselle o peito en ansias de vida.

Sentouse enriba d'un penedo. Descubreuz. Empezou a mirar todo arredor con ollos moi abertos, moi grandes, que o querían ver todo d'unha vez e ao mesmo tempo. Alí estaban os pinos por onde aganchara tantas veces de pequeno. ¡Quén lle dera podelo facer agora! Quedábase bobiño mirándoos. Faláballes como a vellos e moi queridos irmans. Via entre eles e él unha mesma triste soedá, un mesmo triste desamparo. ¡Cómo escoitaba Manecho os seus rumores, dándolles un sentido trascendental e subrime! Hasira lle parecía oír n-eles a voz de Elba. Xa cobizaba ser pino. Xa quería él tamén non ser mais que un rumor.

Todol-os sitios de por alí tiñan pra él o recordo d'un conto ou d'unha hora de xolda. Aínda estaba alí a mesma vella e abrigosa silveira chea de follas podres pol-o pé, onde se poñían cando chovia, ou facía frío, ou sol, era moito. Ergueu a vista. Aló por entre os montes de lonxe que chincaban cos cumes no ceo, e onde parecía arrematarse o mundo, viase un anaco de mar. O mesmo por onde Manecho fora tantas veces co pensamento enmeigado en queimantes arelas de ver e conocer o que había mais alá. Tamén déronlle a mesma idea triste e anguriosa que os pinos. Pero atraíano aínda o mesmo que de primeiro, facéndolle promesas de non sei qué. Manecho non se atreveu a dzeirilles que o enganarían. Queríalles como se queren dúas persoas que sufren pol-o mesmo mal.

Empezou á tocar á ánimas. Esto fixolle botala vista pra aldea que estaba aos seus pes. Pareceuille outra. Xa n'a vía como unha cousa cativa e despre-

ciabre, Agora miraba como un anaco do mundo, e mellor que outro ningún. Dende ela sentíase él quen pra velo todo e pra comprendelo todo; pois todo tiña pra él o mesmo principio, a mesma composición e o mesmo ser: a harmonía subprime das almas ca alma nai da madre natureza.

Ibase esmorecendo o día. Pol-os tellados escuros salía o fume do fogar. Subía pouquiño a pouco por riba do campanario da igrexa como unha oración da terra ao ceo. A xente iba vindo para as suas casas. Por camiños e carreiros víanse a catro e cinco. Us cas ferramentas ao lombo, eixadas e gadaños; outros con paxes e feixes de herba na cabeza; algús con lofes de roupa do río ou do tendal... Un yello traía da corda, entrepostos, unha parexa de bois. O andar calmoso dos bois e do vello parecía que marcaba o rolar da noite sobre todas as cousas. Tocaba a ánimas. Os cómaros e fondales ibanse encubriendo na evaporación da terra, que os acovexaba como acovexa unha nai os seus fillos. Xa non se via ben a xente. Pero Manecho oía falar o mesmo que si a tivera á pé d'él. Esto dáballe unha sensación de cousa sobrenatural. Parecíalle que os rumores dos pinos fixéranse voces pra darlle mellor a idea de irmandade entre él ca natureza. Sinteuse aloumiñado por ela con tanta tenrura e unha atracción tan fonda que a alma quixoselle escapar do corpo. Entroulle unha ledicia súpeta d'un pracer que nunca sentira: Tembrando de emoción, e como quen bota a man á unha cousa que estivera deseando mais que nada toda a vida, pillou do peto un canuto de cristal, e sacou unhas boliñas de morfina. Púxoas na man. Xa de pé botou a vista pol-o ceo e todo por alí arredor. Despois, cheo d'un íntimo e inespricabre pracer tragounas c'un pouco de auga do regacho.

E alí quedou.

XOSÉ LESTA MEIS

**Non deixe de
mercar**

COUSAS

por

CASTELAO

EDICIÓN LAR

Prezo 4 pesetas

AUGAS MINERO-MEDICINAES
BICARBONATADO - SÓDICAS
DE
M O N D A R I Z
FONTES DE GÁNDARA E TRONCOSO
AS MAIS ALCALINAS DE HESPAÑA
PROPIEDAD DE DOS
FILLOS DE PEINADOR

Lea vostede o boletín mensual da
Cultura Galega

— N Ó S —

que aparece con toda regularidade o
15 de cada mes.

Suscripción a 12 números 6 pesetas
número solto 1 peseta

ADEMINISTRACION E IMPRENTA
Real, 36 1.º — (A Cruña)

